Kulturutskottets betänkande 1989/90:KrU8

Tornedalskulturen

1989/90
KrU8

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet ett motionsförslag om olika insatser för att bevara och stärka det tornedalsfinska språket och kulturen i Tornedalen. Utskottet avstyrker motionen.

Motionen

1988/89:Kr278 av Bruno Poromaa (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den tornedalska kulturen och det tornedalsfinska språket.

Den tornedalska kulturen liksom Tornedalsfinskan, som talas i Haparanda, Övertorneå, Pajala och stora delar av Gällivare och Kiruna kommuner, är hotad på många sätt, anförs i motionen. Motionären anser att detta delvis beror på att bygden som en följd av det sedan länge hårt ansträngda arbetsmarknadsläget håller på att avfolkas, vilket medfört en skev ålders- och könsfördelning. Han erinrar också om att tornedalingarna under närmare ett sekel utsatts för ett massivt försök till försvenskning. Ända fram till mitten av 1950-talet var det exempelvis förbjudet för elever från Tornedalen att använda sitt eget modersmål, tornedalsfinskan, i skolan.

I motionen anförs vidare följande.

Den tornedalska kulturen och det tornedalsfinska språket är i dag i stort behov av uppmuntran och dokumentation. Inga forskartjänster finns i dag i tornedalsfinskan och de två dialektarkiven DAUM och ULMA i Umeå resp. Uppsala har inte tillräckliga resurser för dokumentation och forskning av tornedalsfinskan. Det är i högsta grad befogat att inom en nära framtid inrätta en forskartjänst i tornedalsfinska, med uppgift att bl.a. utarbeta ett större reallexikon över tornedalsfinsk kultur.

Motionären påpekar att medan den samiska kulturen och språket får statligt stöd är situationen för den tornedalsfinska kulturen och språket helt annorlunda. Han anser att om detta kulturarv skall kunna bevaras måste tornedalsfinskan med det snaraste få ett starkt uttalat stöd på

1 *Riksdagen 1989/90. 13 Saml. Nr 8*

samma sätt som nu gäller för samiskan. I dag visar också tornedalingarna ett växande intresse för att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur.

Vissa uppgifter i anslutning till motionen

Den aktuella språksituationen i Tornedalen kännetecknas av att området, som omfattar Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna kommuner, är tvåspråkigt; dels talas tornedalsfinska, dels svenska. Bakgrunden till tvåspråkigheten är följande.

Tornedalen, en enhetlig kulturbygd med starka finska särdrag, delades vid fredsslutet 1809 i två delar. Det finska språket var dock under lång tid i huvudsak allenarådande även inom den svenska halvan av Tornedalen liksom i den s.k. finnbygden i övrigt. Fram till 1880-talet bedrevs skolundervisningen i finskspråkiga bygder praktiskt taget undantagslöst på finska. Under 1800-talets senare hälft inledde statsmakterna i Tornedalen en försvenskning som var motiverad bl.a. av säkerhetspolitiska skäl. 1888 inrättades s.k. statsskolor i Tornedalen. De bekostades av staten och kunde inrättas i finnbygden under förutsättning att undervisning bedrevs uteslutande på svenska. I början på 1920-talet var skolväsendet i finnbygden helt försvenskat.

Finska språket infördes som frivilligt ämne i den finskspråkiga bygdens forsättningsskolor år 1935 efter beslut av statsmakterna. År 1957 meddelade skolöverstyrelsen att ingen elev skulle förbjudas tala finska under rasterna i skolan eller i skolhemmen (cirkulär från skolöverstyrelsen 24 september 1957). Sådana förbud fanns då vid många skolor. År 1958 fastslog skolöverstyrelsen (cirkulär 1958:37) att språkfrågan i den finsktalande bygden inte längre var en nationalitetsfråga eller en fråga om svenskt eller finskt. Det var i stället de kulturella och praktiska aspekterna som skulle beaktas och vara bestämmande för myndigheternas handlande.

I samband med att regering och riksdag våren 1985 lade fast principerna för hemspråksundervisning inkl. särskilda åtgärder för finskspråkiga elever (prop. 1984/85:100, bil. 10, bet. UbU 12, rskr. 149) beslöts på grundval av förslag från språk- och kulturarvkommittén om särskilda åtgärder för finskspråkiga elever i grundskolan. Beslutet innebar att en särskild pedagogisk utvecklingsverksamhet skulle inledas i vissa kommuner, bl.a. Haparanda, med tonvikt på tornedalsfinskan. Regeringen har i juni 1987 föreskrivit (SÖ-FS 1987:113) att Haparanda kommun i samverkan med Torneå stad får anordna försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning inom grundskolan i Haparanda under läsåren 1987/88—1992/93. Denna försöksverksamhet har inletts hösten 1989.

Vid lärarhögskolan i Luleå är undervisningen inriktad mot flerkulturalism och då främst mot de egna minoriteterna samer och tornedalingar. I lärarutbildningen ingår en obligatorisk kurs som tar upp livsvillkor på Nordkalotten. I en utbildningslinje ges fördjupad utbildning i tornedalsfinska och samiska.

Ett lexikon som upptar tornedalsfinska uttryck samt motsvarande uttryck på både rikssvenska och riksfinska håller på att utarbetas med stöd bl.a. från länsskolnämnden i Norrbotten och statens kulturråd.

Föreningen Nordens Norrbottensdistrikt har ordnat sommarkurser i tornedalsfinska. Deltagarna i kurserna kommer både från svenska och finska Tornedalen. Kurserna syftar till att ge träning i att muntligt och skriftligt använda tornedalsfinska, att arbeta med Tornedalskulturen och att skapa kontakter mellan svenska och finska lärare i Tornedalen.

I syfte att verka för att bevara och utveckla kulturen och språket i Tornedalen bildades år 1981 Svenska Tornedalingars Riksförbund—Tornionlaaksolaiset (STR—T). Förbundet har ca 3 000 medlemmar och två lokalavdelningar, varav en i Stockholm och en i Kiruna. Förbundet ger sedan år 1982 ut tidskriften MET samt har ordnat seminarier och bedrivit kurser inom bl.a. folkmusik, historia och teater samt skrivarkurser på tornedalsfinska. Teaterkurserna har resulterat i bildandet av en teaterförening — Tornedalsteatern — som uppfört pjäser på tornedalsfinska. I STR—T:s verksamhet har även ingått att arrangera temadagar i förskolor och skolor. Vidare har förbundet ordnat musikfestivaler i syfte att lyfta fram de tornedalska musiktraditionerna.

På initiativ av STR—T bildades år 1988 Stiftelsen Meän Akateemi—Academia Tornedaliensis. Stiftelsen har i uppgift att verka för att förvalta och utveckla kulturarvet på Nordkalotten, i första hand den tornedalska och kvänska kulturen. Stiftelsen skall såväl i historiskt som i nutids- och framtidsperspektiv initiera och genomföra aktiviteter på olika områden som folkbildning, utbildning och dokumentation.

I myndigheten dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv (DOVA) ingår bl.a. dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA) och dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM). Till anslagsframställningen för budgetåret 1990/91 har DOVA inlämnat en behovsredovisning inför 1990 års forskningsproposition. I denna anslagsframställning som avser medel för forsknings- och utvecklingsinsatser under perioden 1990/91—1992/93 redovisar DOVA beträffande fullgörande av pågående forsknings- och publiceringsuppgifter bl.a. följande om arbetet på en tornedalsfinsk dialektordbok.

Den tornedalsfinska dialekten är ännu levande även i den svenska delen av Tornedalen, men är i dag utsatt för stark påverkan från det svenska språket och kulturpåverkan av det moderna svenska samhället, speciellt genom det tryck, som de svenskspråkiga massmedierna utövar. Den finska dialektens fortlevnad är sålunda hotad. Antalet språkbärare minskar. Det är därför en angelägen uppgift att söka rädda och bevara det kulturarv, som byggts upp under århundraden, både med avseende på de finsktalande tornedalingarnas sätt att leva och det språk de talar.

En språkvetenskapligt-etnologisk inventering av den tornedalsfinska dialekten bör ske i första hand med inriktning på för det dagliga livet betydelsefulla aktiviteter såsom boskapsskötsel, jordbruk, hästhållning, smådjursskötsel, mat- och annan hushållning, inomgårdssysslor, skogsbruk, jakt och fiske, skogsrenskötsel, sedvänjor och folktro.

Tidigare riksdagsbehandling

Hösten 1987 behandlade utskottet motionsförslag om insatser för att bevara och stärka det tornedalsfinska språket och kulturen i Tornedalen. Utskottet konstaterade (bet. KrU 1987/88:4) att en rad åtgärder vidtagits i nämnda syfte och anförde att det är angeläget att de insatser som görs stöds av ansvariga myndigheter. Motionerna avstyrktes av utskottet och avslogs av riksdagen.

Utskottet

I motion Kr278 (s) erinras om svårigheterna att bevara tornedalsfinskan och den till språket knutna kulturen i Tornedalen. Motionären påpekar att det i Norrbotten finns två inhemska språkminoriteter, nämligen en finsktalande befolkning i Tornedalen och en samisk språkminoritet i fjällområdet. Han anser att dessa två minoriteter bör ha en särställning och jämför det stöd som samhället lämnar till den samiska kulturen med det som kommer den tornedalsfinska kulturen till del. Om kulturarvet i Tornedalen skall kunna bevaras måste, menar motionären, de insatser som nu görs få stöd från samhällets sida. Han framhåller särskilt behovet av forskningsresurser för att dokumentera det tornedalsfinska språket.

Som redovisats i det föregående har under senare tid en rad åtgärder vidtagits för att bevara det tornedalsfinska språket. Bl.a. utgår hemspråksundervisningen i Tornedalskommunerna alltmer från elevernas eget språk, tornedalsfinskan. Vidare har försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning inom grundskolan i Haparanda inletts hösten 1989. En utvärdering av försöksverksamheten skall ske av högskolorna i Luleå och Rovaniemi.

En aktiv roll för att befästa och utveckla Tornedalens kultur och språk spelar föreningen Svenska Tornedalingars Riksförbund—Tornionlaaksolaiset. Föreningen har bl.a. ordnat seminarier och kurser samt tagit initiativ till bildandet av en teatergrupp som spelar på tornedalsfinska. Vidare är föreningen en av initiativtagarna till bildandet av stiftelsen Meän Akateemi—Academia Tornedaliensis som skall verka för att förvalta och utveckla kulturarvet på Nordkalotten.

Vid behandlingen hösten 1987 av motionsförslag med i huvudsak samma syfte som det här aktuella framhöll utskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande KrU 1987/88:4 att det är angeläget att de insatser som görs stöds av ansvariga myndigheter. Utskottet som konstaterar att det finns ett starkt intresse för att bevara och utveckla kulturarvet i Tornedalen vill ånyo understryka vikten av att de ansträngningar — ofta på ideell bas — som görs får ett aktivt stöd från ansvariga myndigheter.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att motionen inte påkallar någon riksdagens åtgärd.

Vad avser motionärens synpunkter på behovet av forskningsresurser förutsätter utskottet att synpunkterna kommer att beaktas vid beredningen av den proposition om forskning som regeringen aviserat till våren 1990.

Hemställan

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1988/89:Kr278.

Stockholm den 7 november 1989

På kulturutskottets vägnar

Ingrid Sundberg

Närvarande: Ingrid Sundberg (m), Åke Gustavsson (s), Maja Bäckström (s), Berit Oscarsson (s), Jan-Erik Wikström (fp), Jan Hyttring (c), Anders Nilsson (s), Lars Ahlmark (m), Sylvia Pettersson (s), Erkki Tammenoksa (s), Leo Persson (s), Lars Ahlström (m), Margareta Fogelberg (fp), Stina Gustavsson (c), Alexander Chrisopoulos (vpk), Kaj Nilsson (mp) och Ulla Berg (s).